

УДК 373.3.046:78

Прејледни научни рад

Примљен 20/11/2024

Прихваћен 18/3/2025

doi:10.5937/metpra28-54883

Нака К. Никшић¹

Универзитет у Београду, Факултет за образовање учитеља и васпитача,
Наставно одељење Нови Пазар,
Катедра за методику наставе музичке културе

МЕТОДИЧКА ПРИМЕНЉИВОСТ МУЗИЦИРАЊА НА ДЕФУ У НАСТАВИ МУЗИЧКЕ КУЛТУРЕ У ОСНОВНОЈ ШКОЛИ

Сажетак: Свирање на дефу у новопазарском крају је облик музицирања који је готово непознат стручној јавности, те га, самим тим, и нема у актуелним програмима наставе и учења. С циљем унапређења наставе музичке културе у Србији и очувања овог елемента културе кренули смо у истраживање у коме смо дескриптивном методом, користећи технику анализе садржаја, сагледали грађу дефа, начин и облике музицирања у новопазарском крају у контексту обичаја и утврдили његову методичку применљивост у настави, сходно захтевима програма наставе и учења од првог до осмог разреда основне школе. Резултати истраживања показују да је музицирање на дефу методички применљиво у оквиру теме слушање музике у свим разредима основне школе, док је у области човек и музика и музички инструменти применљиво у петом разреду. Наставницима су у овом раду, у складу са циљевима програма, дате смернице за обраду овог музичког садржаја сходно савременим методичким токовима.

Кључне речи: деф, музицирање на дефу, музички садржаји, интеграција садржаја, интеркултурално образовање

¹ niksicnaka@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5919-0115>; date of birth 1979.

УВОД

Образовање је један од најзначајнијих путева преношења вредности културе (Koković, 1994). Од функције коју оно има у одређеном друштву и постављених циљева зависи које ће се вредности њиме преносити (Ivanović, 2003)². Анализом програма наставе и учења уочавамо да се један од циљева основног образовања и васпитања у Србији односи на развијање националног идентитета, поштовање традиције и културе српског народа и националних мањина, те развијање интеркултуралности, а предмета Музичка култура на подстицање одговорног односа према очувању музичког наслеђа српског и других народа (Pravilnik o programu nastave i učenja za prvi, drugi, treći, četvrti, peti, šesti, sedmi i osmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 10/2017, 15/2018, 16/2018, 5/2019, 11/2019)³. Овако постављени циљеви остварују се преко програмских садржаја дефинисаних у оквиру предметних области/тема. Када је у питању предмет Музичка култура области/теме у млађим разредима основне школе су слушање, извођење музике и музичко стваралаштво, а у старијим, поред наведених, човек и музика и музички инструменти. У *Упутству за дидактичко-методичко остваривање програма*, у делу „Планирање наставе и учења“, дати су препоручени музички садржаји⁴, међу којима се налазе и примери музицирања на традиционалним инструментима (вокално-инструментални и инструментални музички облици), односно инструментима на којима се „изводи традицијска свирка, прате народне пјесме, кола и игре... који се користе у свакодневном животу, чак и ако су изграђени у фабрици, или су

2 Према садржају културе вредности могу бити: универзалне и општеприхваћене идеје и дела; националне вредности које припадају једном народу и његовој култури и које су значајне за очување националног идентитета; вредности које намећу одређене социјалне снаге у друштву, класе или групе и институције које одређују циљеве и садржај културних активности; садржаји и обрасци културе и начина живота који намеће локална средина и који одражавају њене услове живота, традицију и погледе на живот (Ivanović, 2003).

3 Шеснаести од осамнаест циљева основног образовања и васпитања је „развијање личног и националног идентитета, развијање свести и осећања припадности Републици Србији, поштовање и неговање српског језика и матерњег језика, традиције и културе српског народа и националних мањина, развијање интеркултуралности, поштовање и очување националне и светске културне баштине“. Циљ предмета Музичка култура у свим разредима основне школе је „да код ученика развије интересовање и љубав према музици кроз индивидуално и колективно музичко искуство којим се подстиче развој креативности, естетског сензибилитета и духа заједништва, као и одговорног односа према очувању музичког наслеђа и културе свога и других народа“ (Pravilnik o programu nastave i učenja za prvi, drugi, treći, četvrti, peti, šesti, sedmi i osmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 10/2017, 15/2018, 16/2018, 5/2019, 11/2019).

4 Међу препорученим музичким садржајима наилазимо на: кратке говорне форме – бројалице, разбрајалице, брзалице, пословице, изреке, игре прстима; песме (народне и компоноване); игре – игре са певањем (дечје, народне), игре уз инструменталну пратњу (кола, стилизоване игре); музичке инструменте – традиционалне и инструменте симфонијског оркестра; компонована дела вокалне, вокално-инструменталне, инструменталне и примењене музике (овај појам употребљен је у Програму наставе и учења за четврти разред основне школе за препоручене садржаје из опере, балета и филмске музике). За наставу националних мањина (словачке, румунске, русинске, мађарске, хрватске, бошњачке) наведени су тзв. додатни садржаји који изражавају њихову посебност (Pravilnik o programu nastave i učenja za prvi, drugi, treći, četvrti, peti, šesti, sedmi i osmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 10/2017, 15/2018, 16/2018, 5/2019, 11/2019).

донесени с других простора и припадају другим етничким скупинама” (Karača Beljak, 2019, str. 98). Такође, наставницима је дата и могућност коришћења одговарајућих музичких садржаја који нису наведени у програмима наставе и учења⁵.

Сазнања из области дидактике, музичке педагогије, психологије музике и неуромузике упућују на то да у настави треба кренути од музичких садржаја културе у којој ученик одраста. Наиме, дидактичари истичу да наставне садржаје треба уводити по принципу систематичности и поступности, односно по правилима: од познатог ка непознатом и од ближег ка даљем (Vilotijević, 2000). Психолози музике сматрају да је опажање основ сазнања у музици, те да се музичке схеме, које су вид организације звучних информација приликом опажања, развијају током живота у култури у којој одрастамо (Radoš, 2010). Неуромузичари наглашавају да ученици при усвајању новог садржаја стварају меморијске споне на основу музичког искуства које поседују (Levitin, 2006), а музички педагози да су компоненте које опажамо у садржајима (мелодија, хармонија и ритам) условљене звучним карактеристикама инструмената на којима се изводе (Nikšić, 2022a; Vasiljević, 2006).

Музицирање жена на дефу значајан је елемент/садржај нематеријалне културе у новопазарском крају и било је предмет више етномузиколошких истраживања (Nikšić, 2019a, 2019b, 2021; Vukosavljević i sar., 1984). Његово очување, као и очување осталих елемената нематеријалне културе, између осталог, подразумева рад на њиховом преношењу на млађе генерације путем формалног образовања⁶. Да би се одређени елемент културе увео у наставу у виду садржаја, он прво мора бити вреднован са аспекта његове методичке применљивости у настави. Музицирање на дефу никада није сагледано са аспекта музичке педагогије те га, сходно томе, и нема међу препорученим музичким садржајима у програмима наставе и учења.

Имајући у виду претходно наведено – да се један од циљева образовања и васпитања у Србији односи на развијање националног идентитета, поштовање традиције и културе српског народа и националних мањина и развијање интеркултуралности, да се с циљем предмета Музичка култура наставници упућују на подстицање одговорног односа према очувању музичког наслеђа српског и других народа, да им је дата могућност да у настави, поред препоручених, користе и друге одговарајуће садржаје из средине у којој изводе наставу, да, сходно сазнањима из области дидактике, музичке педагогије, психологије музике и неуромузике, елементи културе у којој ученик одраста треба да буду полазни садржаји у настави, као и то да се рад на очувању елемената нематеријалне културе одвија њиховим преношењем на млађе генерације

5 Наставник може „да максимално до 30% по слободном избору, одабере композиције за слушање и извођење водећи рачуна о примерености наставним садржајима, узрасту ученика, њиховим могућностима и интересовањима, естетским захтевима, исходима и локалитету на коме се налази школска установа“ (Pravilnik o programu nastave i učenja za prvi, drugi, treći, četvrti, peti, šesti, sedmi i osmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 10/2017, 15/2018, 16/2018, 5/2019, 11/2019).

6 Очување сваког елемента/садржаја нематеријалне културе подразумева „обезбеђивање његове одрживости у садашњем тренутку, као и преношење на млађе генерације“. Преношење на млађе генерације остварује се путем директног учествовања младих, али и укључивањем елемената/садржаја нематеријалне културе у формално (образовање на свим нивоима) и неформално образовање (радионице, семинари...) (Živković i Filipović, 2017, str. 21).

путем формалног образовања – одлучили смо да кренемо у мултидисциплинарно истраживање методичке применљивости музицирања жена на дефу у настави музичке културе. Циљ рада је унапређење наставе музичке културе у Србији и очување овог елемента културе. У раду ћемо анализом садржаја релевантне литературе из области етномузикологије, етнокореологије и музичке педагогије, те програма наставе и учења од првог до осмог разреда основне школе за предмет Музичка култура, сагледати грађу овог инструмента, начин свирања на њему и облике музицирања у новопазарском крају у контексту савладавања музичке проблематике на различитим узрастима. Надамо се да ћемо овим радом дати допринос унапређењу музичке теорије и праксе.

ГРАЂА ИНСТРУМЕНТА, НАЧИН СВИРАЊА И ОБЛИЦИ МУЗИЦИРАЊА

У етномузикологији опште је прихваћена подела инструмената Курта Сакса (Curt Sachs) и Ериха М. Хорнбостела (Erich M. Hornbostel) на идиофоне, мембрафоне, кордофоне и аерофоне инструменте (Караџа Beljak, 2019). Деф (тур. *tef*) спада у групу мембрафоних инструмената⁷. Облика је дрвеног обруча на коме је, само с једне, горње стране, разапета кожа. Најчешће се користи козја (дебља је и даје пунији звук), али се употребљава и овчја кожа. Она се лепи за обруч домаћим квасцем или туткалом (Gojković, 1989), а затим се причвршћује ексерима. Обруч инструмента израђује се од дрвета кестена или јавора (може и неког другог дрвета), и ширине је, најчешће, 7 cm. На доњем ободу налази се мало удубљење за палац леве руке. Обруч се често украшава различитим украсима. По средини обруча могу да се направе мали прорези облика уског издуженог правоугаоника (3–5 прореза) и у њих се, у пару, стављају метални колутови/плочице⁸, израђене, најчешће, од месинга, које се слободно крећу око танке металне игле која је причвршћена за оквир, те инструмент при свирању звецка (Tef, 2011). Са унутрашње стране обруча могу да се ставе и прстени (Def, 1963), тако да инструмент при свирању производи специфичан звук. Инструмент може бити различитог пречника. Они који су већег пречника називају се даире⁹ и најчешће се користе у инструменталним групама (Tef, 2011).

7 Мембрафони инструменти у нашој земљи су архаичног порекла. Различитог су облика – дрвеног кружног оквира (добош, гоч, даире), полулопти (далабас, таламбас), суда са стопицом (дарбука, ћупа – бегеш), металне купе. Код њих је са једне или обе стране поднапета мембрана – кожа (јарећа, јагњећа или козја) или мехур животиње (бешика). Звук настаје треперењем мембране изазваним ударањем (дубањ, деф, даире, дарбука) или трењем (ћупа – бегеш) (Golemović, 1998).

8 У Босни и Херцеговини ови колутови се називају „зиле“ (Talam, 2014, str. 71).

9 У литератури наилазимо на још један податак који помаже у дистинкцији дефа и даира – „код даира звончићи су мале плочице, а код дефа имају облик прстенова“ (Def, 1963, str. 343).



Слика 1: Деф (преузето из Nikšić, 2021, str. 211)

Инструмент се при свирању држи у левој руци (постоји удубљење за палац леве руке). Палац десне руке ослоњен је јагодицом на обод инструмента. Шаке десне и леве руке су постављене под углом од 90 степени. Прстима десне руке се удара по средини разапете мембране и близу обода инструмента, а прстима леве на дну инструмента, близу обода (Nikšić, 2019a). У зависности од места и јачине којом удара натегнуту кожу свирач постиже различиту јачину и боју звука. Звук се додатно богати звуком металних колутова (уколико их има). Свирач повремено користи технику „потресања лијеве руке која омогућује тиши или јачи звук зила [металних колутова, *ћрим. аућ.*] на дефу“ (Talam, 2014, str. 72).

На дефу се свира соло, али и у комбинацији са другим инструментима (лаутом, сазом, нејом, кануом...). Свирањем на овом инструменту често се прати певање. Заступљен је у световној (народној, компонованој – уметничкој и популарној), али и духовној музици широм света.

СВИРАЊЕ НА ДЕФУ У НОВОПАЗАРСКОМ КРАЈУ

Све до средине седамдесетих година 20. века жене у новопазарском крају су се, у складу са обичајима, забављале далеко од очију мушкараца¹⁰, а увесељавале су их искључиво жене уз свирање на дефу или окретање тепсије¹¹. Не може се поуздано рећи од кад датира свирање на дефу у

10 О томе сведоче речи народног свирача Меџида Шкријеља. Он каже: „Тих година, на свадбама [мисли се на период пре седамдесетих година 20. века, *ћрим. аућ.*], нијесу се мијешали мушкарци и жене. Знало се: сватови иду за невесту, веселе се прије поласка, тамо код пријатеља, навече кад дођу и то је то. А сјутрадан, петком, окупљају се жене. Испред куће би стајао један од снажнијих мушкараца из родбине са дебелом мотком да случајно не уђе неки од мушкараца. Странац, крет, није смио да се примакне ни близу куће. Касније, тек неђе половином седамдесетих, почело је ово мјешовито...“ (Hadrović, Rastoder, 2015, str. 73–74).

11 У музичкој традицији Бошњака заступљено је певање уз звуке тепсије. Наиме, тепсија која је постављена на софри окреће се вештим покретима руке у току певања. Вибрације које том приликом настају дају гласу нарочиту боју, док прстен на руци особе која окреће тепсију добујући даје ритам (Zečević, 1983).

женској музичкој традицији у новопазарском крају. На основу резултата ранијих истраживања може се закључити да је оно било заступљено како у градској, тако и у сеоској средини. Дефови на којима се у новопазарском крају свирало били су већег пречника, без металних колутава. За свирање на њему користио се термин „цука“¹². Уз његову пратњу се певало и играло.

На овом инструменту свирало се на различитим окупљањима жена. Један вид окупљања је поседак или посијело. Он представља „одлазак код неког у госте искључиво послужење салата“ (Begović, Begović-Ličina, 2012, str. 312) и практиковао се током целе године, различитим поводима¹³. Још један вид забаве за жене био је тзв. цумбус¹⁴ поводом сунета/обрезивања мушког детета¹⁵ и различитих свадбених обичаја¹⁶, од којих се посебно истиче крна¹⁷ (Nikšić, 2019b).

12 Џемила Гиџић, један од носиоца овог елемента нематеријалне културе, истиче да се раније говорило „Ова цука лијепо у деф“ (Nikšić, 2019a, str. 8).

13 Џемила Гиџић овако описује свирање на посетцима: „То је било код куће. Биле су оне велике собе, мусафирске [гостинске, *џрим. ауш.*]. Већина их је имала, па се покупи жена. Зовни, или оне поруче саме 'хоћемо ноћас код тебе'... И то би после, седели би и мајка моја, Ала' рахметеље [овај израз се код Бошњака користи при спомињању особе која није жива, *џрим. ауш.*], она би узела, сви би је звали, комшилук цио и својте [родбина, *џрим. ауш.*] и оно ће год би било и она нам после цукни, ми богоми би поиграли... Кад би, оно, био рамазан [месец поста, *џрим. ауш.*], то се сећам оно што кажу ко да је јуче било, она би с комшикама отишла на теравије [молитва током месеца поста, *џрим. ауш.*]. Договориле би се ту кад изађу [мисли се из џамије након молитве, *џрим. ауш.*] код које ће ноћас да сврате. Која је спремила суфур [оброк који претходи почетку поста, *џрим. ауш.*] она може да остане дуже. И скупило би се жена. Тако сваку ноћ код друге и друге. И она би им ударала у деф. Могло је и да се поигра, и да се запева. Било је то прелијепо нешто“ (Nikšić, 2019a, str. 6).

14 Цумбус је облик забаве који се у новопазарском крају практиковао до краја осамдесетих година и дуго је био вид весеља у којем су се одвојено забављали мушкарци и жене (Nikšić, 2022b). Назив потиче од турске речи *сумдиш* која у преводу значи забава, весеље (Đinđić, Teodosijević, Tanasković, 1997, str. 195).

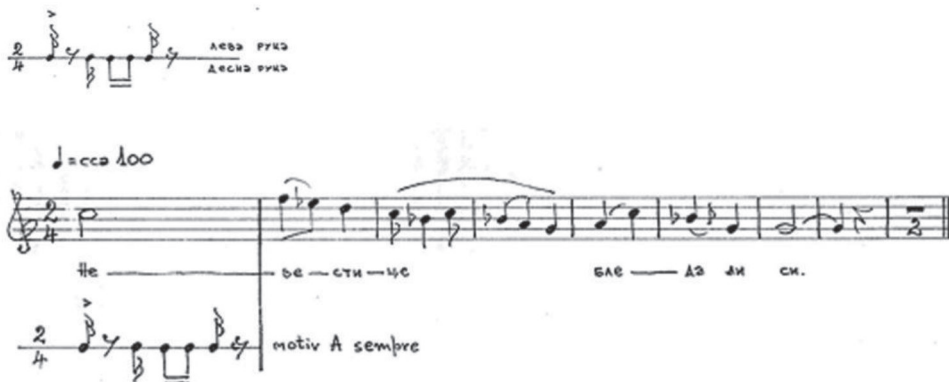
15 Сунет је реч арапског порекла (суннах) која у култури Бошњака у новопазарском крају има два значења. У првом значењу односи се на „изреке и дјела Посланика [мисли се на пророка, односно посланика, Мухаммеда а.с., *џрим. ауш.*] ... и обухвата оно што је он одобрио, дозволио или опростио када је под тадашњим околностима био у могућности давати се дјелима, одлукама или обичајима других; те оно чега се он сам сустезао и што није одобравао“ (Glassé, 2006, str. 539). Друго значење је сунећење, односно обрезивање мушког детета (Begović, Begović-Ličina, 2012, str. 378). У овом контексту цумбус поводом сунета односи се на славље поводом обрезивања мушког детета.

16 Свадба у новопазарском крају обухвата више обичаја – од оних који се односе на просидбу девојке, весеље у момачком дому кад је девојка испрошена, крне/кане/кне, окупљања сватова пред младожењином кућом, одлазак сватова по младу, узимање младе и њено одвођење у момков дом, обављање дове (молитве), свођење младенаца у ћердек до оних који се односе на саму свадбу, односно весеље поводом венчања (Nikšić, 2019b).

17 Крна (Нови Пазар и Тутин) или кна (Сјеница, Нова Варош, Пријепоље и Прибој) је свечаност која се приређивала у девојачком дому средом увече, дан пре доласка сватова и њоме се означавао завршетак боравка испрошене девојке у родитељском дому и завршетак девојачког живота. Назив потиче од турске речи *крна* која означава боју од праха листова истоименог дрвета (лат. *Lawsonia inermis*) којом се боје коса, дланови и нокти (Đinđić, Teodosijević, Tanasković, 1997, str. 591). На крни/кни се окупљају девојчине рођаке, пријатељице и комшинице које доносе пригодан дар и припремају будућу младу за удају. Припрема се састојала у извођењу ритуала кањења, односно фарбања косе и бојења ноката и дланова. Током крне/кне будућа невеста је облачила одећу и носила накит који је на дар добила из младожењине куће. Гошће би се забављале уз песму и игру.

Жене свирачи на дефу су биле позиване да свирају „баш к’о сад што зовну хармоникаша“ (Nikšić, 2019a, str. 9)¹⁸. На окупљањима је, обично, свирала само једна жена¹⁹. Обично би прво нека од присутних жена повела песму, друге би одмах прихватиле, а жена која свира би одмах хватала ритам и пратила их (Nikšić, 2021). На прелазу између строфа жена која свира је мењала ритам и убрзавала темпо, а у строфи се враћала на првобитни ритам и темпо. Инструмент се пре свирања, да би имао бољи звук, стављао изнад мангала или шпорета да се загреје разапета кожа, а затим се она потирала руком (Nikšić, 2019a).

Песме које су се најчешће певале уз пратњу дефа су: *Невестџице бледа ли си / Тамна ноћи, тамна ли си* (Пример 1), *Дри се, вар се* (Пример 2), *Киша ђага, Кладише се момче и девојче, Мој цефчићу, мали Цариџаде, Ој јолубе, мој јолубе, Моја грађа моја мила, Трејетџика трејетџала, Каг ја ђођох, аман, Туџинаџа џуџа да оџане...* (Nikšić, 2019a; Vukosavljević, Bjeladinović, Vasić, 1984). Када су у питању игре, углавном се играла *А ла Турка* и то у пару – две жене се држе за руку као у колу (једна води игру окретањем марамице десном руком) изводећи кораке ове игре²⁰.

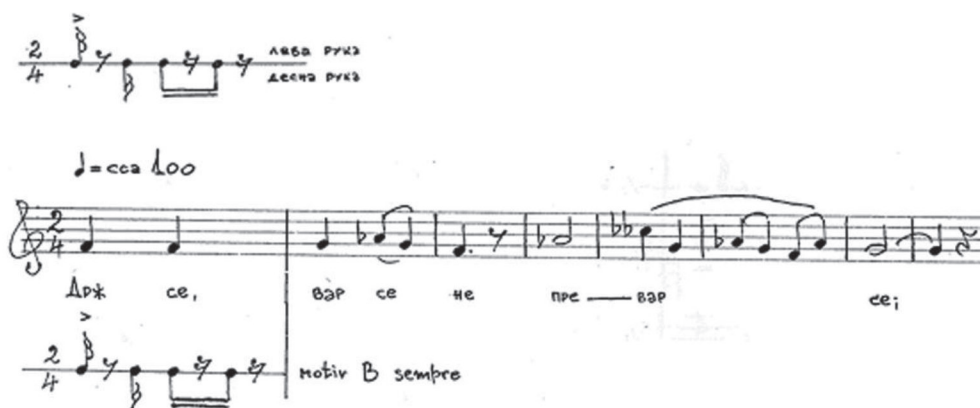


Пример 1: *Невестџице бледа ли си* (преузето из Vukosavljević, Bjeladinović, Vasić, 1984, str. 182)

18 Џемила Гиџић то описује овако: „Онај газда што зовне ту жену он се погоди с њом [мисли се на износ новца, *џрим. ауџ.*] ... То није било нешто скупо. Симболично.“ Међутим, присутне жене су, и поред тога, давале новац за музику. У прилог томе она каже: „Али обавезно би жене понијеле пара и једна би од тих што су ту која је мало овако слободнија узела онај деф и (ишла) све од жене до жене и говорила 'Хајде жене, хајде за ову што нам је цукала. Лијепо нам је цукала. Веселиле смо се. Нек'ви буде хаирли [са срећом, *џрим. ауџ.*]. Да'те нешто““ (Nikšić, 2019a, str. 9).

19 Највише је запамћена извесна Назира. Џемила Гиџић каже: „... имала је жена која је ударала у деф... Назифа се звала... она би ударала у деф, цукала по ритму, по мелодији, жене би играле“ (Nikšić, 2019a, str. 6). О истој особи говори и Хасима Колашинац: „А сећам се и ова жена што је ударала у дефове. То је била, сећам се лепо и њеног имена, Назима из Циганске махале... Она је цукала у те дефове и свако вече би она из куће у кућу долазила. И наши родитељи су организовали посијела и она је ударала у те дефове. А знала је исто много лепо да запева и певала је те старинске песме и ударала би деф“ (Nikšić, 2019a, str. 6–7).

20 У етномузиколошко-етнокореолошкој студији Пештерске висоравни ова игра се среће и под називима *Скеја, Једно* и *Двоје* и постоји чак десет њених варијанти (Vukosavljević i sar., 1984, str. 217–224).



Пример 2: *Држ се, вар се* (преузето из Vukosavljević, Bjeladinović, Vasić, 1984, str. 183)

Бошњакиње у новопазарском крају данас, све чешће, свирају на дефовима малог обима са металним колутовима на ободу, које набављају у Призрену. За свирање на њему данас се користи израз „удара” (Nikšić, 2019a, str. 8). Он је заступљен на тзв. девојачким вечерима (овакви скупови се често приређују и дању) у оквиру којих се обавља крна и будућа невеста показује одећу и накит који је добила из младожењине куће на дар. Музика се пушта са носача звука или присутне забавља неки оркестар сачињен од мушкарца (ређе са певачицом). У одговарајућем тренутку током славља појављује се група девојака обучена у бошњачку традиционалну ношњу и изводи својеврсан перформанс на овом инструменту. Њихов наступ прати и свирање мушкарца на гочу (Слика 2).



Слика 2: *Свирање на дефу у оквиру тзв. девојачке вечери* (преузето из Nikšić, 2021, str. 214)

МЕТОДИЧКА ПРИМЕНЉИВОСТ МУЗИЦИРАЊА НА ДЕФУ У НАСТАВИ МУЗИЧКЕ КУЛТУРЕ

Програмски садржаји предмета Музичка култура у области слушање музике²¹ у млађим разредима основне школе су, између осталог, композиције које илуструју различита осећања, доје људског гласа и инструмената, средства извођења (хор, глас и хор, глас и инструмент, два гласа, два инструмента, један свирач, група свирача, оркестар), карактере и њихову условљеност елементима музичке изражајности (ритмом, темпом, динамиком) и које су везане за ситуације значајне за ученике (празници, приредбе, свечаности, рођендани, венчања...). Дела фолклорне традиције српског и других народа се у програму наставе и учења појављују тек у четвртном разреду (Pravilnik o programu nastave i učenja za četvrti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 11/2019). У старијим разредима основне школе програмски садржаји у области човек и музика су различити облици музицирања који омогућавају разумевање улоге музике у друштву. У области/теми музички инструменти програмски садржаји су: у петом разреду удараљке²² (ритмичке и мелодијске); у шестом инструменти са диркама (оргуље, чембало, клавир, хармоника, челеста); у седмом жичани инструменти (трзачки и гудачки); у осмом дувачки инструменти. У оквиру области слушање музике програмски садржаји у свим разредима су дела традиционалне музике српског и других народа (Pravilnik o programu nastave i učenja za prvi, drugi, treći, četvrti, peti, šesti, sedmi i osmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 10/2017, 15/2018, 16/2018, 5/2019, 11/2019).

Узимајући у обзир наведено закључујемо да музицирање на дефу у новопазарском крају (народне песме и игре у пратњи дефа), сходно захтевима програма наставе и учења, могу бити музички садржаји у области слушање музике у свим разредима основне школе, те областима човек и музика и музички инструменти у петом разреду, када се према програму наставе и учења у оквиру предмета Музичка култура изучавају удараљке. На овим примерима ученици у четвртном разреду основне школе могу опазити средство извођења (глас и инструмент деф), усвојити основна знања о инструменту (изглед инструмента, положај приликом свирања и начин добијања тона) и опазити карактер (најбоље је слушати пример играчког карактера). У старијим разредима, након опажања средства извођења, ученицима треба дати више информација о грађи инструмента, положају приликом свирања и начину произвођења звука (по могућству показати), потребно је повезати његову боју, звучне могућности, ритам и темпо са карактером слушаних примера.

Потребно је нагласити да свирање на дефу, у складу са савременим тенденцијама у образовању, треба интегрисати са сличним садржајима. Садржаји се могу интегрисати по хоризонтали и вертикали и то унутар (између различитих области истог предмета) и између предмета

21 Слушање музике је активност путем које ученици, слушањем вокалних, инструменталних и вокално-инструменталних дела различитог садржаја и карактера, дограђују и допуњују музички доживљај „што представља основ сваком продубљивању односа према музици и њеном разумевању“ (Stojanović, 1996, str. 112).

22 Удараљке су „опћи назив за велику скупину идиофоних и мембрафоних (изузетно и кордофоних) музичких инструмената, на којима се титрање материје, која производи тон, постиже ударањем“ (Tomašek, 1963, str. 740).

(Vilotijević, Vilotijević, 2008). Уочавамо да је опажање музицирање на дефу у оквиру области слушање музике, могуће повезати по хоризонтали и вертикали са садржајима у области извођење музике. Када је реч о повезивању овог садржаја по хоризонтали, могуће је прво обрадити пример за слушање музицирања на дефу методским поступком слушања музике²³, а затим, на истом часу, обрадити по слуху или из нотног текста²⁴ и одговарајућу народну песму која се пева уз свирање на дефу. У четвртном и петом разреду могуће је интегрисати музицирање на дефу са садржајима других предмета по хоризонтали и вертикали – са начином живота људи и њиховим обичајима у крају у коме ученик живи, а који су програмски садржаји предмета Природа и друштво у четвртном разреду основне школе, или са лирским народним песмама које се певају у пратњи овог инструмента, а које су садржаји матерњег језика – у зависности од језика на коме се настава изводи (Pravilnik o programu nastave i učenja za četvrti i peti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 15/2018, 11/2019). Овакав приступ савладавању музичких садржаја довешће до тога да ученик звучно и визуелно препознаје деф и формира целовито знање о његовој улози у свакодневном животу људи некад и сад.

Данас је у стручној јавности присутан консензус о постојању бројних, али подједнако вредних, музика различитих народа света. Интеркултурални приступ учењу²⁵, па тако и у настави музичке културе²⁶, усмерен је према образовним искуствима која код ученика развијају осетљивост, разумевање и поштовање различитих народа и култура. Отуда би се музицирање

23 Методски поступак у раду на слушању музике чине три етапе: 1. глобално слушање – припрема за први сусрет са одабраном композицијом, слушање композиције у целини, спонтано реаговање на музички доживљај, разговор о делу, припрема за селективно слушање; 2. селективно слушање – постепено препознавање и опажање средстава извођења, елемената музичког израза, делова и односа делова у слушаној композицији, те припрема за поновно слушање дела у целини; 3. глобално слушање вишег нивоа – слушање композиције у целини, изражавање утисака и стварање критичког става (Stojanović, 1996).

24 Методу обраде песме по слуху чине етапе: увод и стварање расположења, слушање и доживљај песме, усвајање песме, док методу обраде песме из нотног текста чине: увод и стварање расположења, слушање и доживљај песме, анализа нотног текста, равномерно читање нота солмизацијом, читање нота солмизацијом у ритму – парлато, певање солмизацијом у ритму, певање поетским текстом (Stojanović, 1996, str. 21–25). Песме за певање по слуху у млађим разредима основне школе треба да одликује „певљива мелодија у којој се тонови нижу без већих скокова, јасног ритма, обима до октаве (це1–це2, евентуално д2), малог облика (реченица, период, дводелна и троделна песма) са честим понављањем музичких фраза и у тоналитету који одговара дечијем гласу“ (Stojanović, 1996, str. 28). За певање/свирање из нотног текста у млађим разредима основне школе бирају се песме обима до ноне (ха-це2) у мери 2/4, 3/4 и 4/4. Када је о старијим разредима реч, према програмима наставе и учења V–VIII разреда ученици певају из нотног текста примере који садрже следећу проблематику музичке писмености: осминску триолу, синкопу, меру 6/8, пунктирани ритам, шеснаестину, Ге-дур; Еф-дур; де-мол. У петом, шестом и седмом разреду по слуху се певају песме са поменутом проблематиком, а у осмом и песме у мешовитим тактовима (7/8, 5/8) (Pravilnik o programu nastave i učenja za peti, šesti, sedmi i osmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 15/2018, 16/2018, 5/2019, 11/2019).

25 Интеркултуралност се дефинише као „успостављање и развијање односа међу различитим културама“ (Ђурић, 2014, str. 262–263).

26 Елиот (Elliot) је на основу Пратеовог (Pratte) модела интеркултурног образовања, дефинисао шест модела интеркултуралног музичког образовања, од којих последња три (инсуларни, модифицирани и динамички) дају могућност очувања културне разноликости (према: Dobrota, 2012, str. 71–91).

на дефу, поред наставе на босанском језику, требало изучавати и у настави на српском језику и језику других националних мањина у Србији. С обзиром на то да свака музика постоји унутар свог културног контекста „потребно ју је проучавати с обзиром на тај контекст и то на што аутентичнији начин“ (Dobrota, 2012, str. 103). Програм наставе и учења упућује на то да је наставне садржаје потребно повезати са географским подручјем, народном песмом, игром, ношњом и обичајима обрађиваног локалитета (Pravilnik o programu nastave i učenja za sedmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, 5/2019), те је кроз слушање примера музицирања на дефу потребно да ученици уоче и улогу коју је овај инструмент имао и има у новопазарском крају – инструмент женске музичке традиције на коме се свирало на посецима, крнама и свадбама, а данас на девојачким вечерима. При обради ових примера, посебну пажњу треба обратити на повезаност текста и мелодије песме са ритмом који се свира на дефу.

ЗАКЉУЧАК

Као што смо у уводу рада већ истакли, један од циљева програма наставе и учења за све разреде основне школе у Србији односи се на поштовање традиције и културе српског народа и националних мањина, и развијање интеркултуралности. Музицирање жена на дефу, карактеристично за бошњачку националну мањину у Србији, потпуна је непознаница у стручним круговима, те смо овим радом желели да стручној јавности представимо овај облик музицирања и скренемо пажњу на то да би се он могао наћи међу препорученим музичким садржајима у Програмима наставе и учења, како у настави на босанском, тако и у настави на српском језику и језику других националних мањина.

Сагледавањем музицирања на дефу у новопазарском крају у контексту захтева програма наставе и учења за предмет Музичка култура од првог до осмог разреда основне школе увидели смо да оно може бити препоручени музички садржај у области слушање музике у свим разредима, док је у областима човек и музика и музички инструменти применљиво у петом разреду основне школе. Указали смо и на то да је овај музички садржај, како би ученик формирао целовито знање о улози свирања на дефу у свакодневном животу људи, могуће и потребно интегрисати унутар (између различитих области) и изван предмета Музичка култура – са садржајима Природе и друштва (начином живота људи и њиховим обичајима у крају у коме ученик живи) и матерњег језика (народним песмама). Такође, кроз обраду овог садржаја у крајевима у којима већински живе Срби и/или друге националне мањине, ученици би се, поред овладавања музичком проблематиком, упознавали и упућивали на разумевање културе Бошњака који живе у Србији што води интеркултуралном образовању.

Институције културе у новопазарском крају не раде довољно на истраживању и заштити његове музичке традиције²⁷. С циљем очувања музицирања на дефу код жена у новопазарском

27 Више о изостанку рада на овом пољу од стране релевантних институција културе у новопазарском крају видети у Nikšić, 2022a, str. 228–230. Светла тачка у оваквој „тами“ су невладина удружења која су у периоду од 2018.

крају, а имајући у виду чињеницу да се преношење елемената нематеријалне културе на млађе генерације остварује њиховим укључивањем у формално, али и неформално образовање, Центар за развојну политику и сарадњу (ЦРПС) је 2019. године, у Новом Пазару, у оквиру пројекта Деф-нструмент женске музичке традиције Бошњака организовало радионице за израду дефа и свирања на њему. Резултати истраживања (Nikšić, 2019a, 2021), као и радионице у оквиру поменутог пројекта, подстакле су нас да сагледамо музицирање на дефу као потенцијални музички садржај у настави и дамо допринос његовом очувању. Надамо се да ћемо овим радом унапредити наставу музичке културе у Србији и допринети очувању овог облика музицирања.

ЛИТЕРАТУРА

- Begović, Dž., Begović-Ličina, Š. (2012). *Sandžački Dictionary*. Sarajevo: Autori [In Bosnian]
- Def (1963). In: Andreis J. (ed.). *Encyclopedia of Music 1*, str. 343. Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ [In Serbian Croatian]
- Dobrota, S. (2012). *Introduction to Contemporary Music Pedagogy*. Split: Filozofski fakultet u Splitu [In Croatian]
- Đinđić, S., Teodosijević, M., Tanasković, D. (1997). *Turkish-Serbian Dictionary*. Ankara: Türk Dil Kurumu [In Turkish]
- Đurić, M. (2014). Interculturality. In: Pijanović, P. (ed.). *Lexicon of Educational Terms*, str. 262–263. Beograd: Učiteljski fakultet [In Serbian]
- Elliot, D. J. (1989). Key Concepts in Multicultural Music Education. *International Journal of Music Education*, 13 (1), 11–18.
- Glassé, C. (2006). *The New Encyclopedia of Islam*. Sarajevo: Libris [In Bosnian]
- Gojković, A. (1989) *Folk Music Instruments*. Beograd: Vuk Karadžić [In Serbian]
- Golemović, D. (1998). *Folk Music of Yugoslavia*. Knjaževac: Nota [In Serbian]
- Hadrović, Š., Rastoder, M. (2015) *Music of Bihor, Monograph on Accordion Players and Music Tradition*. Petnjica: Centar za kulturu – Bihor [In Bosnian]
- Ivanović, S. (2003). *Sociology of Education*. Jagodina: Učiteljski fakultet [In Serbian]
- Karača Beljak, T. (2019). *Introduction to Ethnomusicology: Ethnomusicology of Bosnia and Herzegovina for students of Music Theory and Pedagogy*. Sarajevo: Muzička akademija Univerziteta u Sarajevu, Institut za muzikologiju [In BHS]
- Koković, D. (1994). *Sociology of Education*, Novi Sad: Matica srpska [In Serbian]
- Levitin, J. D. (2006). *This is Your Brain on Music*. Novi Sad: Psihopolis [In Serbian]
- Nikšić, N. (2019a). *Def-Instrument of Female Music tradition of Bosniaks*. Novi Pazar: Centar za razvojnu politiku i saradnju [In Bosnian]

године наовамо, под покровитељством Министарства културе Републике Србије, реализовала више пројеката у области откривања, прикупљања, истраживања, документовања, проучавања, вредновања, заштите, очувања, представљања, интерпретације, управљања и коришћења нематеријалног културног наслеђа.

- Nikšić, N. (2019b). *Customs and Songs of the Wedding Ritual of Bosniaks in Serbia*. Novi Pazar: Centar za razvojnu politiku i saradnju [In Bosnian]
- Nikšić, N. (2021). Playing and singing of women on the def in Novi Pazar. *Novopazarski zbornik* 44, 207–217. [In Bosnian]
- Nikšić, N. (2022a). *Music Literacy in the Music Mother Tongue of the Novi Pazar region*. Beograd: Učiteljski fakultet [In Serbian]
- Nikšić, N. (2022b). Traditional Music Instrument džumbuš – Novi Pazar banjo and its Application in the Teaching of Music. In: Grujić G. & Pavlović S. (ed.). *Tradition as Inspiration*, 114–132. Banja Luka: Akademija umjetnosti Univerziteta u Banja Luci [In BHS]
- Curriculum for the First Grade of Primary Education. 10/2017. Beograd: Prosvetni glasnik, Službeni glasnik Republike Srbije [In Serbian]
- Curriculum for the Second Grade of Primary Education. 16/2018. Beograd: Prosvetni glasnik, Službeni glasnik Republike Srbije [In Serbian]
- Curriculum for the Third Grade of Primary Education. 5/2019. Beograd: Prosvetni glasnik, Službeni glasnik Republike Srbije [In Serbian]
- Curriculum for the Forth Grade of Primary Education. 11/2019. Beograd: Prosvetni glasnik, Službeni glasnik Republike Srbije [In Serbian]
- Curriculum for the Fifth Grade of Primary Education. 15/2018. Beograd: Prosvetni glasnik, Službeni glasnik Republike Srbije [In Serbian]
- Curriculum for the Sixth Grade of Primary Education. 15/2018. Beograd: Prosvetni glasnik, Službeni glasnik Republike Srbije [In Serbian]
- Curriculum for the Seventh Grade of Primary Education. 5/2019. Beograd: Prosvetni glasnik, Službeni glasnik Republike Srbije [In Serbian]
- Curriculum for the Eight Grade of Primary Education. 11/2019. Beograd: Prosvetni glasnik, Službeni glasnik Republike Srbije [In Serbian]
- Radoš, K. (2010). *Psychology of Music*. Beograd: Zavod za udžbenike [In Serbian]
- Stojanović, G. (1996). *Teaching of Musical from 1st to 4th Grade of Elementary School, Handbook for Teachers and Students of the Faculty of Teachers*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva [In Serbian]
- Talam, J. (2014). *Folk Music Instruments in Bosnia and Herzegovina*. Sarajevo: Muzička akademija i Institut za muzikologiju Univerziteta u Sarajevu [In BHS]
- Tef (2011). In: Ozanoğlu T. (ed.). *Anatolian Folk Instruments* 3, 108–117. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı [In Turkish]
- Tomašek, A. (1963). Percussion. In: Andreis J. (ed.). *Encyclopedia of Music* 2, 740. Zagreb: Leksikografski zavod Federativne narodne republike Jugoslavije [In Serbian Croatian]
- Vasiljević, Z. (2006). *Methodic of Musical Literacy*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva [In Serbian]
- Vilotijević, M. (2000). *Didactics 1*. Beograd: Naučna knjiga, Učiteljski fakultet [In Serbian]

- Vilotijević, M., Vilotijević, N. (2008). *Innovations in Teaching*. Vranje: Učiteljski fakultet Univerziteta u Nišu [In Serbian]
- Vukosavljević, P., Bjeladinović, O. i Vasić, O. (1984). *Folk Melodies, Dances and Costumes of the Pešter-Sjenica Plateau*. Beograd: Radio-Beograd [In Serbian Croatian]
- Zečević, S. (1983). *Serbian Folk Dances*. Beograd: Vuk Karadžić – Etnografski muzej [In Serbian Croatian]
- Živković, D., Filipović, D. (2017). About the System of Protection of Intangible Cultural Heritage in the Republic of Serbia. In: Duran N. (ed.). *Toward the Preservation of the Intangible Cultural Heritage of Bosniaks in the Republic of Serbia*, 13–32. Prijepolje: Nova vizija [In Serbian]

Naka K. Nikšić²⁸

University of Belgrade, Faculty of Teacher Education,
Teaching Department Novi Pazar,
Department of Music Teaching Methodology

METHODICAL APPLICABILITY OF PLAYING ON THE DEF [TAMBOURINE] IN THE MUSIC EDUCATION

Abstract: Until the 1970s, women in the Novi Pazar region partied separately from men. On that occasion, in accordance with the customs of this environment, they could only be cheered by women who played the *def* [tambourine]. This instrument was accompanied by singing and playing during *posedak/pojelo* [evening visit to friends], *džumbus* [party], *krna* [a party where a girl prepares for marriage by painting parts of her body]. This form of music disappeared over time, but in the last twenty years, it has been revived and today it is an essential element of so-called bachelorette parties. Contemporary scientific findings indicate that the contents of the culture in which the student grows up have a significant place in teaching. Since women's playing on the *def* in the Novi Pazar region is little known to the public and has not been evaluated as a teaching content to date, we decided to analyze the structure of the *def*, the way and forms of music playing in the context of customs, and point out its methodological applicability through a theoretical analysis of the relevant literature.

The aim of the work is to improve the teaching of musical culture in Serbia and preserve this element of intangible culture. The descriptive method and content analysis technique were used in the research. In the paper, it was established that the singing and dancing of women in the Novi Pazar area accompanied by *def* is a methodically applicable content in the area of listening to music in all grades of primary school, while in the fields of man and music and musical instruments is applicable in the fifth grade of elementary school. In accordance with the goals of the program and modern trends - content integration and intercultural education - teachers were given specific guidelines for processing this music content. Namely, singing and dancing of women accompanied by *def* can be integrated within the subject (between areas), but also outside the subject Music – with the contents of Nature and society (the way of life of people and their customs in the region where the student lives) and the Language (folk songs). Also, through the processing of this content in areas where the majority of Serbs and/or other national minorities live, students, in addition to mastering musical issues, would get to know each other and be guided to understand the culture of Bosniaks living in Serbia, which leads to intercultural education. We hope that with this work we will improve the teaching of musica in Serbia and contribute to the preservation of this form of music.

Keywords: Def [tambourine], Playing on the def, Music content, Content integration, Intercultural education

28 niksicnaka@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-5919-0115>; year of birth 1979.